Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей. – Чернівці: Чернівецький національний університет, 2024. – Т. 49. – С. 248-255
DOI: 10.31861/mhpi2024.49.248-255

Modern Historical and Political Issues: Journal in Historical & Political Sciences. – Chernivtsi: Chernivtsi National University, 2024. – Volume. 49. – pp. 248-255
DOI: 10.31861/mhpi2024.49.248-255

УДК 94(439)„1990/1998”:323.2

Лариса Шваб[1], Валентин Козак[2]

Посткомуністичні перетворення в Угорщині: стратегія «Плану Бокроша» (1990 – 1998)

Стаття присвячена історії економічних та політичних перетворень в Угорщині після закінчення епохи СРСР у період 1990 – 1998 рр., що конкретизується стратегією Лайоша Бокроша («планом Бокроша») та урядовими ініціативами під керівництвом урядів Йозефа Анталла та Дьюла Горна. В дослідженні подано аналіз ефективність цих реформ у формуванні економічної самостійності та загального розвитку країни, враховуючи соціальні виклики та нерівності, які виникли під час їх реалізації. Аналізуються обов’язкові приватні пенсійні фонди, як результат найуспішнішої інституційної реформи у посткомуністичній Угорщині, що вигідно виділяє її з-посеред країн Центрально-Східної Європи. В статті наголошено на проблемах формування політичних симпатій угорського суспільства, що вилились у прихід до влади соціалістів, – явища нехарактерного для посткомуністичних країн і, частково, – на зовнішній політиці Угорщини, у 1990-х рр. націленої на євроатлантичну інтеграцію.

Ключові слова: Центрально-Східна Європа**,** посткомуністична Угорщина, «трансформаційна» криза, «план Бокроша», урядування Йозефа Анталла, урядування Дьюла Горна.

Larysa Shvab[1], Valentyn Kozak[2]

Post-Communist Transformations in Hungary: “Bokros Plan” Strategy (1990 – 1998

The article is dedicated to the history of economic and political transformations in Hungary after the end of the Soviet era during the period of 1990-1998. Special attention is given to the strategy of the “Bokros Plan” and governmental initiatives led by the administrations of József Antall, who based the political system of Hungary on national traditions, historical constitution, primarily constitutional law, and the leader of the Hungarian Socialist Party, Gyula Horn, aiming for progressive reforms that allowed Hungary to successfully integrate into the European community.

The article specifically analyzes the variability of political views within Hungarian society, exemplified by the radical shift in preferences from the Democrats under Antall to the Socialists under G. Horn, which was an uncommon phenomenon in post-communist countries.

The research places particular emphasis on the analysis of the “Bokros Plan” (named after the Minister of Finance, Lajos Bokros), which, on one hand, saved the Hungarian economy from bankruptcy, but on the other hand, triggered distrust and protests from the public due to cuts in social benefits and free state services.

The study examines the effectiveness of these reforms in shaping economic independence and overall development in the country, taking into account the social challenges and inequalities that arose during their implementation. Special attention is given to the analysis of mandatory private pension funds, introduced in post-communist Central-Eastern Europe, which holds significant importance considering the severe demographic decline and aging population in these countries, coupled with a lack of social solidarity inherited from communism.

[1] Кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії, Волинський національний університет імені Лесі Українки, Україна.
PhD in History, Associate Professor, the Department of World History, Lesya Ukrainka Volyn National University, Ukraine.
E-mail: lesyashvab@gmail.com, http://orcid.org/0000-0002-9202-8910.

[2] Магістр історії, Волинський національний університет імені Лесі Українки, Україна.
Master of history, Lesya Ukrainka Volyn National University, Ukraine.
E-mail: valentynkozak@gmail.com; https://orcid.org/0009-0008-9565-271X.

© 2024 Larysa Shvab, Valentyn Kozak. Published by Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (CC BY 4.0).

Furthermore, the article focuses on the formation of Hungary's foreign policy oriented towards European and Atlantic integration, aiming to restore Hungary to its historical position among developed Western European nations.

Keywords: Central and Eastern Europe, post-communist Hungary, "transformational" crisis, "Bokrosh Plan", government Antalla József, government Horn Deula.

Постановка наукової проблеми. Після розпаду СРСР Угорщина, яка раніше була частиною соціалістичного блоку, постала перед численними викликами та завданнями, пов'язаними з переходом до нової політичної та економічної реальності. Процес трансформації в Угорщині супроводжувався низкою складних проблем, які вплинули на різні сфери суспільства. Особливо це стосується «плану Бокроша» та ролі урядів Йозефа Анталла та Дьюла Горна у перебудові угорської політики та економіки. Наукова проблема дослідження полягає в комплексному аналізі взаємодії між цими факторами та їхнім впливом на політичний та економічний розвиток країни.

Значення дослідження. Дослідження історії перетворень в Угорщині після розпаду СРСР важливе для розуміння викликів, які стояли перед країною. Вивчення економічних реформ, політичних трансформацій та їх впливу на суспільство допомагає визначити ключові моменти у процесі перехідного періоду. Дослідження також сприяє усвідомленню досвіду та помилок, уникнення яких урядами інших країн Центрально-Східної Європи, допоможуть зберегти демократичні засади політики й інституції як гарантії безперервності процесу перетворень. У цілому, вивчення окреслених питань розкриває контекст і принципи, які визначили подальший розвиток Угорщини в пострадянському періоді.

Аналіз останніх досліджень. В українській історіографії немає достатньо сформованої традиції в описанні політичного розвитку Угорщини в посткомуністичний період. Однак, все ж, можемо спиратися на висновки Яни Барисько та Терезії Попович[3], які вивчали формування демократичних інститутів та економічних трансформацій в Угорщині.

Зарубіжна історіографія даної проблеми представлена роботами Джозефа Ротшильда та Ненсі Уїнгфілд[4], Андерса Аслунда та Сімеона Дянкова[5]. Серед праць угорський дослідників, що займались вивченням політичного та економічного розвитку Угорщини цього періоду відзначимо роботи Адама Фарбі[6], Ферге Зсузса[7], а особливо – Лайоша Бокроша[8]. Зокрема, Л. Бокрош досліджує економіку жорсткого контролю й економії в період 1995 – 1996 рр., а також дозволяє поглянути на суспільну реакцію на швидкі та болісні посткомуністичні перетворення.

Мета статті полягає у розкритті та аналізі угорських реформаційних стратегій і заходів, впроваджених у 1990-х рр. для подолання наслідків кризи соціалістичного врядування. **Завдання статті** полягають у аналізі реформ переходу від соціалістичної до ринкової економіки та визначенні їх ефективності, як гарантії формування стійких демократичних інституцій в Угорщині.

Виклад основного матеріалу. Розпад СРСР призвів до кардинальної зміни політичного та економічного курсу Угорщини, однак внаслідок глибокої перебудови та повномасштабної приватизації, яка відбувалась ще в період гегемонії СРСР, падіння виробництва в угорській економіці було відносно м'яке, надто якщо порівнювати з колишніми республіками СРСР із їхніми громіздкими економіками. Відповідно до статистики ООН, між 1989-м та 1995 рр. Угорщина

[3] Бариська Я., Попович Т. (2015), Формування демократичних інститутів в Угорщині (кінець 1980-х – 1990-ті роки). *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, с. 10-15.

[4] Ротшильд Д., Уїнклфід Н. (2004), *Повернення до різноманітності: Політична історія Східно-Центральної Європи після Другої світової війни*, Мегатайп, Київ.

[5] Аслунд А., Дянков С. (2015), *Велике переродження. Уроки перемоги капіталізму над комунізмом*, Видавництво «Старого лева», Київ.

[6] Fabry Á. (2019), *The Political Economy of Hungary: From State Capitalism to Authoritarian Neoliberalism*. Palgrave, Cham.

[7] Ferge Z. (2017) *Társadalom- és szociálpolitika, Magyarország 1990-2015.* Osiris Kiadó és Szolgáltató Kft, Budapest.

[8] Bokros L. (1998), Stabilization without Recession: The Success of Long-Awaited Financial Adjustment in Hungary. *Financial Crisis Management in Regional Blocs*, available at: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-94-011-4864-1_13 (accessed 15.03.2024).

втратила 14 % ВВП, значно менше, ніж становило падіння виробництва в Росії (40 %) чи України (54 %)[9].

Угорщина стала першою державою Центрально-Східної Європи з швидкими та ефективними перетвореннями, зокрема провела вільні вибори та почала формувати плюралістичну політичну систему[10].

Перший демократично вибраний уряд Й. Анталла потрапив у надзвичайно складне становище. Державний борг Угорщини на душу населення був найвищим у всьому регіоні Центральної Європи. Економічна ситуація ще більше погіршилася хронічною нестачею капіталу та валюти в Угорщині, а також вилученням іноземних депозитів за результатами виборів (це також сягнуло 800 мільйонів доларів до того, як новий кабінет вступив на посаду). Радянський Союз – найбільший ринок-покупець збанкрутілої промисловості та сільського господарства, не дуже хотів розраховуватися за отриману продукцію, а через деякий час став неплатоспроможним.

Попри складні внутрішні та зовнішні проблеми уряд Й. Анталла почав змінювати країну та намагався швидкими темпами вийти із кризи. Була створена сильна та прозора агенція з питань приватизації, що зосередила всі державні права власності в руках ефективної та гнучкої інституції. Це полегшувало, для потенційних покупців, перемовини з владою, даючи людям упевненість, що вони звернулися саме туди, де реально залагодять ці питання. Нові закони про банківську, страхову діяльність, управління державною власністю, приватизацію, бухгалтерський облік та звітність, банкрутство та ліквідацію зробили значний внесок у доволі швидке та всеохопне омолодження корпоративного ландшафту[11].

На початок 1990-х рр. Угорщина деякий час залучала більше половини всіх прямих зарубіжних інвестицій, що тоді надходили до посткомуністичних країн Центрально-Східної Європи, що окремі науковці, зокрема А. Аслунд та С. Дянков розцінюють як «приголомшливий старт»[12]. Як відмічає А. Фабрі, Угорщина в цей початковий період стає «хлопчиком з постеру» (країною-зразком), для всієї посткомуністичної Європи[13].

Й. Анталл в процесі зміни системи не створював абсолютно нову систему, а спирався на угорські традиції, історичну конституцію, особливо спадщину 1848 р. і коротке демократичне минуле після 1945 р., передусім конституційне право та державну організацію.

Принципи зовнішньої політики Й. Анталла фундаментально повторювали політику першого федерального канцлера ФРН Конрада Аденауера. Слідом за канцлером, він вважав важливою метою подвійну європейську та атлантичну інтеграцію (на відміну від популярних тоді нейтральних бачень так званого «третього пасажира»). Для Й. Анталла європейська інтеграція означала не лише інтеграцію в економічну чи політичну систему, а перш за все повернення Угорщині свого історичного місця серед розвинутих західноєвропейських країн[14].

Незважаючи на всі труднощі уряд Й. Анталла успішно встановив демократичну правову державу на основі послідовної християнсько-демократичної урядової програми та ринкової економіки, хоча початкові умови були для цього не сприятливими. Таакож Й. Анталл відіграв вирішальну роль у формуванні нової зовнішньої політики та політики безпеки держави. Зокрема він здійснив значний внесок у розпуск Варшавського договору, а виведення радянських військ з Угорщини і пов'язані з цим економічні реформи завершилися надзвичайно вигідними для Угорщини результатами. Й. Анталл успішно включив Угорщину до євроатлантичної системи та чітко визначив угорську зовнішньополітичну орієнтацію та основні її цілі.

---

[9] Аслунд А., Дянков С. (2015), *Велике переродження. Уроки перемоги капіталізму над комунізмом*, Видавництво «Старого лева», Київ, с. 65–68.

[10] Бариська Я., Попович Т. (2015), Формування демократичних інститутів в Угорщині (кінець 1980-х – 1990-ті роки). *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, с. 10-15.

[11] Аслунд А., Дянков С. (2015), *Вказю пр.*, с. 65–68.

[12] Там само.

[13] Fabry Á. (2019), *The Political Economy of Hungary: From State Capitalism to Authoritarian Neoliberalism*. Palgrave, Cham, pp. 85-90.

[14] Ablonczy B. (2020), Antall József nem volt al-kal-mat-lan! – mítoszrombolásunk 4 pontban. *Valasz online,* available at: https://www.valaszonline.hu/2020/05/22/antall-kormany-30-rendszervaltas-mitoszok/ (accessed 15.03.2024).

Наступні парламентські вибори відбулися в травні 1994 р. і завершилися падіння національно-консервативної коаліції, яка до того часу була при владі. Разом коаліція набрала стільки ж голосів (28 %), скільки Угорська соціалістична партія (33 %), якій пророкували небачений тріумф. А вже в другому турі, який відбувся наприкінці місяця, виборці 54 % голосів віддали голоси соціалістам. На ґрунті труднощів, що супроводжували Угорщину в період перехідних реформ, соціалісти отримали абсолютну підтримку громадськості[15].

Д. Горн привів соціалістів до повної перемоги. Угорська соціалістична партія підскочила з мізерних 33 місць у 1990 р. до 209 місць у 1994 р. і на той час була другою партією за кількістю місць коли-небуть виграними угорськими партіями на вільних виборах[16]. Такий зліт його політичної сили зумовлювався особливостями постсоціалістичної Угорщини. В Польщі, Чехії, Румунії народ сам повставав проти колишньої радянської системи та боровся за демократичні та капіталістичні ідеї, тому їх народи були готові до потрясінь та випробувань, які несла їм криза від переходу від соціалізму до капіталізму. Натомість угорці не були готові до таких випробувань, зміна режиму пройшла м'яко, а населення дуже важко переживало період змін. «Трансформаційна» криза» (термін використовується для характеристики процесу трансформації політичних та економічних систем у країнах «соціалістичного табору»), яка продовжувалась весь час правління уряду Й. Анталла, призвела до страйків, протестів та розчарувань новим укладом життя, тому нація зробила вибір на користь соціалістів, намагаючись повернутися до старого, проте стабільного економічного, політичного та соціального розвитку. Водночас угорські соціалісти мали на меті прогресивні реформи, що дозволило Угорщині влитися у Європейську спільноту.

Президент Арпад Ґенч доручив Д. Горну сформувати новий уряд. Хоча соціалісти мали більш ніж достатньо місць, щоб керувати одноосібно, Д. Горн передбачав, що йому буде складно провести необхідні реформи. Він також хотів розвіяти занепокоєння як всередині, так і за межами Угорщини щодо того, що колишня комуністична партія отримала абсолютну більшість. Д. Горн підписав коаліційну угоду 24 червня 1994 р. після чотирьох тижнів погоджувальних переговорів з керівництвом Асоціації вільних демократів, яка досягла другого найкращого результату на виборах. Після інавгураційної сесії нового парламенту 28 червня 1994 р. правляча коаліція Угорської соціалістичної партії та Асоціації вільних демократів почала діяти з більшістю в 72 %[17].

Новий уряд отримав у спадок важку економічну ситуацію. Довгострокові державні облігації більше не купувалися на ринку, тому фінансувати державу ставало дедалі важче, і багато людей, у тому числі тодішній прем'єр-міністр Д. Горн, вважали, що угорська держава може легко збанкрутувати, якщо не здійснити особливих заходів. Недовірі до державних цінних паперів також сприяв той факт, що серед потенційних покупців вже було багато іноземних інвесторів, які не сприйняли розвиток подвійного дефіциту – тобто одночасного дефіциту державного боргу та сальдо поточного рахунку[18]. Крім того, не вдалося домовитися з Міжнародним валютним фондом про резервний кредит, який можна було б використати у разі кризи, що також зробило фінансування державного боргу Угорщини більш ризикованим для іноземних інвесторів[19].

Зміни розпочалися з призначенням Лайоша Бокроша міністром фінансів 1 березня 1995 р. З 9-бальним індексом популярності Бокрош був найнепопулярнішим політиком у 1995 р., але багато людей все ще поважають його як рятівника угорської економіки. Водночас Дьєрдь Шураньї став президентом Національного банку Угорщини, який також відіграв ключову роль у здійсненні коригування угорської економіки.

12 березня 1995 р. Л. Бокрош оголосив про свій «пакет коригування» економічних процесів у державі, який відтоді називали просто «пакетом Бокроша». Програма мала три основних еле-

[15] Ротшильд Д., Уїнклфід Н. (2004), *Повернення до різноманітності: Політична історія Східно-Центральної Європи після Другої світової війни*, Мегатайп, Київ., с. 37.

[16] Аслунд А., Дянков С. (2015), Вказ. пр., с. 65–68.

[17] Tarsoly I. (Ed.) (1996), A rendszerváltás első parlamenti ciklusa (1990–1994) *Magyarország a XX. Században. Kötet I. Politika és társadalom, hadtörténet, jogalkotás,* available at: https://mek.oszk.hu/02100/02185/html/48.html (accessed 15.03.2024).

[18] Szerző B. (2015), Áldás vagy átok volt a Bokros-csomag? *Népszava,* 03.13, available at: https://nepszava.hu/1051010_aldas-vagy-atok-volt-a-bokros-csomag (accessed 15.03.2024).

[19] Ibid.

менти: 1) одноразову дев'ятивідсоткову девальвацію форинта та запровадження попередньо анонсованої рухливої прив'язки з поступовим зниженням курсу; 2) восьмивідсоткове додаткове мито на весь імпорт, окрім енергоносіїв та інвестиційних товарів із попередньо анонсованим чітким розкладом скасування цих заходів у майбутньому; 3) погоджене перемовинами більш ніж десятивідсоткове зниження реальних зарплат, а також пониження інфляції з метою відновлення міжнародної конкурентоспроможності угорської робочої сили[20].

Ще одна група заходів полягала в скороченні соціальних витрат і оптимізації державного управління. Це були непопулярні заходи, які більшість людей пам'ятає дотепер, переважно – заморожування номінальних зарплат у бюджетній сфері; звуження кола осіб, які мають право на отримання допомоги по догляду за дитиною, допомоги сім'ї та допомоги на виховання дитини; запровадження плати за навчання та скорочення штату вищих навчальних закладів; зменшення державної підтримки ліків; припинення надання безкоштовної стоматологічної допомоги; підвищення пенсійного віку[21]. На думку Ф. Зсузса права людини в цей період – принаймні на папері – були значно розширені, натомість трудові та, особливо, соціальні права були знехтуванні або навіть заперечені[22].

Після того, як пакет було прийнято, міністр соціального забезпечення та міністр, який керує секретною службою, Пал Ковач і Бела Катона, негайно пішли у відставку, а міністр праці Магда Кошане Ковач – у жовтні. Викладачі, студенти та пожежники протестували проти деяких елементів «пакету Бокроша» на кількох великих демонстраціях. Понад десять тисяч студентів взяли участь у демонстрації 22 березня 1995 р. перед Міністерством фінансів. Л. Бокрош виступав на демонстрації, але студенти його освистали.

Проте положення та реалізація «плану Бокроша» сприяло тому, що, по-перше, через скорочення видатків кредитування угорської держави, мало ефект найкращої інвестиції, по-друге, у людей залишалося менше грошей на імпортні товари, тому економічний баланс також покращився. Широка програма допомоги МВФ та перспектива членства в Організації економічного співробітництва та розвитку на початку 1996 р. підтримали фіскальну стабілізацію та економічне зростання[23].

Пакет заощаджувальних заходів був дуже непопулярний у час його запровадження, але спрацював він доволі добре. Угорська економіка пережила стрімке відродження та насолоджувалася помітним періодом експортно орієнтованого, підживлюваного інвестиціями фінансово міцного зростання між 1996-м та 2001 рр. Вражав навіть короткочасний ефект: дефіцит платіжного балансу впав з $4 млрд 1994 р. до $2 млрд – 1996 р. Вирішальним чинником, що стояв за цим помітним покращенням, був новий експортний бум: імпорт зріс на 3–5%, а експорт – на 8–10% у 1995–1996 рр.[24].

Корекцію у зовнішніх фінансових потоках було доповнено суттєвим зниженням зовнішнього боргу з $33.2 млрд до $15.3 млрд, а успішна приватизація MATAV (Угорської телекомунікаційної корпорації), газових, електророзподільних компаній[25] дозволила угорській економіці вийти з пастки, пов'язаної з великим державним і зовнішнім боргом. Цей крок підвищив довіру бізнесу і спонукав до подальших продуктивних інвестицій.

Попри те, що структурні реформи не були далекосяжні, вони все ж були важливі. Ці зміни мали на меті змусити громадян переглянути своє ставлення до безкоштовних державних послуг та створити мотивацію для активної участі в суспільному житті. Серед таких заходів було запровадження співоплати за стоматологічну допомогу, скасування безкоштовного страхування

[20] Bokros L. (1998), Stabilization without Recession: The Success of Long-Awaited Financial Adjustment in Hungary. *Financial Crisis Management in Regional Blocs*, available at: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-94-011-4864-1_13 (accessed 15.03.2024).
[21] Ibid.
[22] Ferge Z. (2017) *Társadalom- és szociálpolitika, Magyarország 1990-2015.* Osiris Kiadó és Szolgáltató Kft, Budapest, pp. 105-113.
[23] Gsigó P. (1997), Bokros-csomag jelentősége a politikai diskurzusban. *Politikatudományi szemle*, 6 (4), available at: http://epa.niif.hu/02500/02565/00022/pdf/EPA02565_poltud_szemle_1997_4_027-058.pdf (accessed 15.03.2024).
[24] Bokros L. (1998), Op. cit.
[25] Аслунд А., Дянков С. (2015), *Велике переродження. Уроки перемоги капіталізму над комунізмом*, Видавництво «Старого лева», Київ, с. 65–68.

від нещасних випадків для одноосібних підприємців, обмеження лікарняних відпусток та іншого[26].

У лютому 1996 р. Л. Бокрош подав у відставку через відмову Д. Горна зменшити соціальні витрати. Основний конфлікт відбувався в політичній площині, адже не популярна політика нового міністра фінансів негативно впливала на рейтинги уряду та УСП.

Попри відставку, елементи «плану Бокроша» втілювалися і надалі, зокрема у сфері оподаткування та соціального забезпечення. Так, в умовах коли населення очікувало збільшення пенсій та покращення рівня життя, відмовляючись натомість від внесків у соціальне забезпечення, у 1998 р. Уряд запровадив практику обов'язкових приватних пенсійних фондів для людей, які вперше входять на ринок праці[27]. Цей крок був важливим для країн колишнього соціалістичного блоку, оскільки вони стикалися зі значним зменшенням чисельності населення та зростанням середнього віку. Створення приватних обов'язкових пенсійних фондів стимулювало громадян до формування особистих заощаджень на користь власного майбутнього благополуччя. Приватні фонди заснували видимий зв'язок між особистими внесками та благами[28].

Значну увагу у 1990-х рр.. угорські уряди приділяли і зовнішній політиці.. У травні 1992 р. на саміті країн Вишеградської групи Угорщина, Чехословаччина та Польща публічно оголосили, що їх мета полягає в досягнення повного членства в Організації Північноатлантичного договору (НАТО). Однак НАТО та його ключові країни-члени не були готові до розширення на Схід. За допомогою програми «Партнерство заради миру», започаткованої в 1994 р., НАТО хотіла компенсувати центральноєвропейським державам відсутність повноправного членства[29].

Угорщина на саміті НАТО в Мадриді в 1997 р. разом із Чехією та Польщею подали запит на приєднання до НАТО, що офіційно відбулося 12 березня 1999 р. Однак у плані багатоступеневої сумісності Угорщини зі стандартами НАТО, залишалося багато завдань, оскільки за кілька років не вдалося наздогнати десятилітнє відставання від західних союзників. Приєднання до НАТО стало головною стратегічною метою політичної еліти Угорщини[30].

Висновки. Протягом 1990 – 1998 рр. Угорщина переживала важливий етап свого історичного розвитку, зосереджений на впровадженні економічних реформ та стратегій, спрямованих на досягнення економічної самостійності та загального розвитку країни.

Прогресивні урядові ініціативи під керівництвом прем'єр-міністра Й. Антала та його наступника Д. Горна були доповнені «планом Бокроша» – однією із ключових ініціатив цього періоду, яка передбачала ряд заходів з приватизації та лібералізації економіки. Вони створили комплексний підхід для економічного відродження країни. Впровадження реформ було важливим чинником у формуванні нової економічної реальності, сприяючи стабілізації економіки та залученню іноземних інвестицій.

Водночас зменшення та скасування численних соціальних пільг, збільшення нерівності та інші соціальні виклики, які загострилися внаслідок реформ, викликали обурення та критику суспільства. Таким чином, хоча економічні реформи сприяли створенню бази для економічної самостійності та розвитку, їхні соціальні наслідки підкреслюють необхідність балансу між ринковими перетвореннями та соціальною справедливістю.

Загалом період 1990 – 1998 рр. в Угорщині став ключовим моментом формування її економічного, соціального то зовнішньополітичного векторів розвитку. Ефективність реформ та взаємодія стратегій, таких як «план Бокроша», і урядових ініціатив грали визначальну роль у визначенні подальших перспектив та шляху до економічної самостійності держави. Вони дозво-

[26] Bokros L. (1998), Op. cit.

[27] Bokros L. (2000), Competition and solidarity. *Comparative Economic Studies*, available at: https://doi.org/10.1057/palgrave.ces.8100054 (accessed 15.03.2024).

[28] Gsigó P. (1997), Bokros-csomag jelentősége a politikai diskurzusban. *Politikatudományi szemle*, 6 (4), available at: http://epa.niif.hu/02500/02565/00022/pdf/EPA02565_poltud_szemle_1997_4_027-058.pdf (accessed 15.03.2024).

[29] Szenes Z., & Tálas P. (2012), A magyar biztonság- és védelempolitika fejlődése és a haderőreformok 1989–2011. *Nemzet es biztonsag*, Marcius, available at: https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/neb/article/download/4724/3850 (accessed 15.03.2024).

[30] Tálas P., Csiki T. (szerk.) (2014), Magyar biztonságpolitika 1989-2014 : tanulmányok. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Stratégiai Védelmi Kutatóközpont, Budapest, available at: https://www.academia.edu/35187727/Magyar_biztons%C3%A1gpolitika_1989_2014_Tanulm%C3%A1nyok (accessed 15.03.2024).

лили подолати наслідки кризи соціалістичного врядування, перейти від соціалістичної до ринкової економіки та сформувати стійкі демократичні інституції в Угорщині, набути членство у НАТО.

Список джерел

1. Аслунд А., Дянков С. (2015), *Велике переродження. Уроки перемоги капіталізму над комунізмом*, Видавництво «Старого лева», Київ.
2. Бариська Я., Попович Т. (2015), Формування демократичних інститутів в Угорщині (кінець 1980-х – 1990-ті роки). *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, с. 10-15.
3. Ротшильд Д., Уїнклфід Н. (2004), *Повернення до різноманітності: Політична історія Східно-Центральної Європи після Другої світової війни*, Мегатайп, Київ.
4. Ablonczy B. (2020), Antall József nem volt al-kal-mat-lan! – mítoszrombolásunk 4 pontban. *Valasz online*, available at: https://www.valaszonline.hu/2020/05/22/antall-kormany-30-rendszervaltas-mitoszok/ (accessed 15.03.2024).
5. Bokros L. (1998), Stabilization without Recession: The Success of Long-Awaited Financial Adjustment in Hungary. *Financial Crisis Management in Regional Blocs*, available at: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-94-011-4864-1_13 (accessed 15.03.2024).
6. Bokros L. (2000), Competition and solidarity. *Comparative Economic Studies*, available at: https://doi.org/10.1057/palgrave.ces.8100054 (accessed 15.03.2024).
7. Fabry Á. (2019), *The Political Economy of Hungary: From State Capitalism to Authoritarian Neoliberalism.* Palgrave, Cham.
8. Ferge Z. (2017) *Társadalom- és szociálpolitika, Magyarország 1990-2015*. Osiris Kiadó és Szolgáltató Kft, Budapest.
9. Gsigó P. (1997), Bokros-csomag jelentősége a politikai diskurzusban. *Politikatudományi szemle*, 6 (4), available at: http://epa.niif.hu/02500/02565/00022/pdf/EPA02565_poltud_szemle_1997_4_027-058.pdf (accessed 15.03.2024).
10. Szenes Z., & Tálas P. (2012), A magyar biztonság- és védelempolitika fejlődése és a haderőreformok 1989–2011. *Nemzet es biztonsag*, Marcius, available at: https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/neb/article/download/4724/3850 (accessed 15.03.2024).
11. Szerző B. (2015), Áldás vagy átok volt a Bokros-csomag? *Népszava,* 03.13, available at: https://nepszava.hu/1051010_aldas-vagy-atok-volt-a-bokros-csomag (accessed 15.03.2024).
12. Tálas P., Csiki T. (szerk.) (2014), Magyar biztonságpolitika 1989-2014 : tanulmányok. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Stratégiai Védelmi Kutatóközpont, Budapest, available at: https://www.academia.edu/35187727/Magyar_biztons%C3%A1gpolitika_1989_2014_Tanulm%C3%A1nyok (accessed 15.03.2024).
13. Tarsoly I. (Ed.) (1996), A rendszerváltás első parlamenti ciklusa (1990–1994) *Magyarország a XX. Században. Kötet I. Politika és társadalom, hadtörténet, jogalkotás*, available at: https://mek.oszk.hu/02100/02185/html/48.html (accessed 15.03.2024).

References

1. Aslund A., Diankov S. (2015), *Velyke pererodzhennia. Uroky peremohy kapitalizmu nad komunizmom*, Vydavnytstvo “Staroho leva”, Kyiv.
2. Baryska Ya., Popovych T. (2015), Formuvannia demokratychnykh instytutiv v Uhorshchyni (kinets 1980-kh – 1990-ti roky). *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, s. 10-15.
3. Rotshyld D., Uinklfid N. (2004), *Povernennia do riznomanitnosti: Politychna istoriia Skhidno-Tsentralnoi Yevropy pislia Druhoi svitovoi viiny*, Mehataip, Kyiv.
4. Ablonczy B. (2020), Antall József nem volt al-kal-mat-lan! – mítoszrombolásunk 4 pontban. *Valasz online*, available at: https://www.valaszonline.hu/2020/05/22/antall-kormany-30-rendszervaltas-mitoszok/ (accessed 15.03.2024).
5. Bokros L. (1998), Stabilization without Recession: The Success of Long-Awaited Financial Adjustment in Hungary. *Financial Crisis Management in Regional Blocs*, available at: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-94-011-4864-1_13 (accessed 15.03.2024).

6. Bokros L. (2000), Competition and solidarity. *Comparative Economic Studies*, available at: https://doi.org/10.1057/palgrave.ces.8100054 (accessed 15.03.2024).

7. Fabry Á. (2019), *The Political Economy of Hungary: From State Capitalism to Authoritarian Neoliberalism.* Palgrave, Cham.

8. Ferge Z. (2017) *Társadalom- és szociálpolitika, Magyarország 1990-2015*. Osiris Kiadó és Szolgáltató Kft, Budapest.

9. Gsigó P. (1997), Bokros-csomag jelentősége a politikai diskurzusban. *Politikatudományi szemle*, 6 (4), available at: http://epa.niif.hu/02500/02565/00022/pdf/EPA02565_poltud_szemle_1997_4_027-058.pdf (accessed 15.03.2024).

10. Szenes Z., & Tálas P. (2012), A magyar biztonság- és védelempolitika fejlődése és a haderőreformok 1989–2011. *Nemzet es biztonsag*, Marcius, available at: https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/neb/article/download/4724/3850 (accessed 15.03.2024).

11. Szerző B. (2015), Áldás vagy átok volt a Bokros-csomag? *Népszava,* 03.13, available at: https://nepszava.hu/1051010_aldas-vagy-atok-volt-a-bokros-csomag (accessed 15.03.2024).

12. Tálas P., Csiki T. (szerk.) (2014), Magyar biztonságpolitika 1989-2014 : tanulmányok. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Stratégiai Védelmi Kutatóközpont, Budapest, available at: https://www.academia.edu/35187727/Magyar_biztons%C3%A1gpolitika_1989_2014_Tanulm%C3%A1nyok (accessed 15.03.2024).

13. Tarsoly I. (Ed.) (1996), A rendszerváltás első parlamenti ciklusa (1990–1994) *Magyarország a XX. Században. Kötet I. Politika és társadalom, hadtörténet, jogalkotás*, available at: https://mek.oszk.hu/02100/02185/html/48.html (accessed 15.03.2024).